

IVAN GORAN KOVAČIĆ

(1913—1943)

Ivan Goran Kovačić je doživel tragično usodo. V najlepši mladosti, v času, ko je po dolgih iskanjih in po tolikih razpotjih našel svojo pot in ko je hrvatski in vsem jugoslovanskim književnostim podaril svoje najbolj zrelo delo, je žal srečal smrt. In ta fatalni rabelj človeštva je v njegovem primeru nenavaden, oziroma paradoksalen. Kovačića, ki je protestiral s svojo *Jamo* zoper ustaške zločine nad srbskim prebivalstvom, so za zahvalo ubili »maščevalci srbstva« (M. Pijade), četniki. Pri tem je ostal njegov grob dalj časa neznan nekje v hribih, prav tako, kakor je napovedal že pred drugo svetovno vojno v pesmi *Moj grob*. Vse to in njegov odhod s starim Nazorjem v partizane je ustvarilo veliko zanimanje za Gorana, tako da je postal legendarna osebnost.

Vendar sedanost snema počasi pajčolan z legende o Kovačiću. Najnovejši podatki iznajdljivega novinarja odkrivajo, da se je hrabro zadržal, ko so ga prijeli četniki, in da ni bil ubit z nožem, temveč strelom iz revolverja v sence, in sicer 12. julija 1943 v Avdovi dolini pri Krušičkem brdu na desni obali Drine pri vasi Bunovi nedaleč od Foče. Znan je tudi eksekutor: četnik Boro Blagojević. Zvedelo se je, da je bilo pesnikovo truplo preneseno v spominsko grobnico na Tjentištu.

Tako čas postopoma dopolnjuje sliko o pesniku, da je iz dneva v dan vse bolj stvarna. Ta realnost pa odkriva plastičen profil življenja in dela pomembne osebnosti.

I

Ivan Goran Kovačić, ki je zanimiv kot človek, borec in pisatelj, je bil zelo navezan na svoj ožji kraj Gorski kotar in zlasti na vasico Lukovdol, kjer se je očetu trgovcu rodil 1913. Ljubil je njegove gozdove, pestra polja, bistro Kolpo in dobre delovne ljudi, ki so zelo težko živeli v dvajsetih in tridesetih letih, posebno zaradi velike agrarne krize, ki je močno prizadela vas.

Goran je imel tudi več težkih kot lepih dni. Najhujši udarec v mladosti ga je zadel s smrtjo očeta, nato pa so sledile nove nesreče druga za drugo. Njegova družina je počasi ostala brez posestva, brez lastne hiše, na katero je bil pesnik zelo navezan. Da bi se preživel, je moral dajati v karlovški gimnaziji inštrukcije dijakom. V Zagrebu pa ni končal študija slavistike zaradi slabih materialnih pogojev. Vsemu temu se je pridružila še družinska bolezen jetika, ki mu je že prej vzela očeta. Ker je moral vzdrževati mater in brata, je začel služiti kruh kot novinar. Vzgojila ga je revščina, srečala so ga ponižanja in zato je postal zelo občutljiv; zlasti močno so ga pretresale socialne krivice. Vendar to vsaj nekaj časa ni vidno v njegovih političnih koncepcijah. V mladosti se je navduševal za nekakšno idealno jugoslovanstvo, nato pa za hrvatstvo. Nekaj časa je bil zaposlen kot novinar pri glasilu kmečke stranke *Hrvatski dnevnik*, vendar se tu že rahlo čuti njegova orientacija v levo. Goran se je kmalu približal Miroslavu Krleži in njegovemu literarnemu krogu. V času okupacije je šel v partizane in je jasno stopil na stran radikalnih levih pozicij ter je zanje dal svoje mlado življenje.

Ta občutljivi nezadovoljnež in družbeni puntar valovitih plavih las je bil v duši pravzaprav literarni entuziast, ki je ljubil tudi slikarstvo ter zlasti glasbo in ki je svoja književna dela prežl z ljubeznijo do Gorskega kotara in s socialnim sočustvovanjem za šibke, male ljudi, za trpine. Poleg številnih pokrajin rojstnega kraja je že v prvi zbirki *Lirika*, ki jo je skupaj s sedanjim ameriškim književnikom Josipom Hitrecem in Vladimirjem Jurčićem objavil 1932 v Zagrebu, posebno poudaril puntarske tendence:

*Ja ne ću tvojeg užitka
ja ne ću kuće ni dvora,
tornjeva tvojih, čija je slika ohola i vitka,
a u njima zrak je leden i vječno pretvaranje,
dok druge siluje mora ...*

*Moje je drugo načelo —
to bog je moj i mati:
trpi za bijedne i pati!*

*— A ako, krvniče, pružiš za izdaju meni srebra,
skovat ću od njega nož
i sjurit ga tebi u rebra ...*

Ta borbena-puntarska atmosfera je zlasti značilna za njegovo zbirko novel *Dani gnjeva*, ki jo je izdala Matica hrvatska 1936. Tudi njegovo teoretično stališče je bilo takšno, da je zahtevalo od pisatelja poglobljeno proučevanje in spoznanje življenja. V pismu prof. Antunu Barcu, ki ga je objavil kritik Vlatko Pavletić v knjigi *Goran njim samim* (1963), je pisal Kovačić o svoji delovni metodi takole:

»O, nisem še naštel vsega. Potrebno bi bilo še dolgo, dolgo opazovati vrtnico. Mnogo strani bi bilo treba napisati o njej, celo knjigo, preživeti dneve in mesece pozorno nad njo, da nam nič ne uide. In šele nato pesnik, novelist, romanopisec zabeleži o njej deset vrstic, ki bodo ostale večno!«

Razumljivo je, da Goran pri tem ni mislil predvsem na vrtnico, temveč na potrebo, da literatura sloni na opazovanju življenja in da z umetniškimi sredstvi zboljšuje človekovo usodo. To se vidi iz njegovih novel, ki so po svoji problematiki ostre. Pisatelj prikazuje svet malih ljudi v boju z lakoto, za vsakdanji kruh, v boju proti zakonom, ki privilegirajo bogate, dovoljujejo izrabljanje delovnih ljudi in jih ugonablajo. Orisal je vrsto nečloveških dogodkov, manjših in večjih tragedij, ne da bi ostal pri tem pasiven. Takšnim situacijam je večinoma dodal kontrastne poante, protiudarce, geste punta in maščevanja. Tako je ostal pastir Jačica v noveli *Mrak na svijetlim stazama* zaradi neplačanega davka brez edine kravice, njegov sosed pa je iz jeze simbolično zamahnil s sekiro. V noveli *Sedam zvonara Majke Marije* se je mežnar Jura obesil na cerkveno vrv, ker ga je brezdušni župnik odpustil iz službe. Goran je kot kontrast navedel moralno kompenzacijo, da je mežnar imel večji pogreb kakor prejšnji župnik. V noveli *Probuđeni djedovi* so orožniki streljali na fanta, ki je obesil nacionalno zastavo na jelko, kmetje pa jih obkolijo in »dvocevke zagrmijo«. Zaradi preveč hlapčevske službe interesom veleindustrialca in proti kmetom je doletela strašna smrt logarja Miha, ki so ga »pokopali« volkovi (*Smrt u čišmana*), v simbolični noveli *Veliki osvjetnik* pa ni slučajno skala ubila župana, ki je delal proti kmetom.

Ostali dve noveli sta bolj biografskega značaja in nosita druge idejne ostri-
ne: prva je protest proti grozotam vojne (*Novela s ratnih dopisnica*), druga pa
je povest o dijaku, ki je iz gimnazije izključen, ker je pisal v nalogi o »družbe-
nih razredih« in »delovnem ljstvu« (*Vlak harmonika*).

Nekatere novele so pisane pogumno. Signalizirale so odpor proti veliko-
srbski hegemoniji in proti domačim izkoriščevalcem. Dvigale so bojevito poč
malega človeka, ki je našel nekaj let pozneje jasnejšo pot v boju proti fašizmu,
pri čemer je prišlo do bratskega sodelovanja med slovenskimi in goranskimi
partizani. Prav zaradi ostrih tendenc se je Goran bal, da mu bo oblast zaplenila
knjigo.

Razumljivo je, da je v jedru takšne dinamične proze družbeno nasprotje.
Kompozicijsko ga razvija in stopnjuje v obliki sukcesivne fabule, ki nosi močno
akcijo s končno idejno poanto. V tej akciji se izživljajo in dobijo postopoma
bolj izrazite konture posamezni liki. Zato ne posveča večje pozornosti psiholo-
ški komponenti v gradnji oseb, čeprav je njihovo ravnanje večinoma naravno
in prepričljivo. Liki dobijo posamezne črte značaja tudi v pogostih medsebojnih
dialogih, vendar ni v njih domačega dialekta, čeprav ima ta proza dosti oznak
Kovačičevega rojstnega kraja. Šele pozneje je ta govorica prodrla v njegovo
liriko in ji prinesla elemente topline in pristnosti.

V takšni prozi ostrih nasprotij obstaja nevarnost, da se vtihotapi črno-bela
tehnika in da pokvari pisatelju realistične namene. Goran se je večinoma znal
izogniti tem enostranostim. Njegovi kmetje, ki so v splošnem simpatično orisani,
imajo tudi posamezne pomanjkljivosti. Praznovorni so in s tem prinašajo svoj
delež nesrečni usodi mežnarja v noveli *Sedam zvonara Majke Marije*. Ali pa so
egoistični »američani« ali divji lovci, ki pa jih Goran poskuša opravičiti z rev-
ščino. Na ta način se enostransko slikanje bolj redko uveljavi.

V atmosferi zagrenjenosti, ki izpolnjuje njegovo prozo, je bilo malo pro-
stora za humor, pravzaprav je samo nekaj situacijske komike, ki v redkih scenah
razvedri bralca. Zato je opis stalen gost njegovih novel. Goran je bil v bistvu
lirik in se je izživljal v figurativnem slikanju narave, včasih tudi tam, kjer tega
ni nujno zahtevala funkcionalnost konteksta. Zares je njegov opis kdaj pa kdaj
pokrajina zaradi pokrajine. Večinoma služi za realizacijo Goranovih ustvarjal-
nih potreb, bolj redko pa za figurativne eksperimente, čeprav naredi prijeten
vtis:

»Grdna bijela neman pružila šapetine s dugačkim ledenim kandžama, po-
ložila ih preko pečina i krovova. Kitnjast, igličast rep savila po vrhovima šuma
Ali, eto, polegnu silna sunčeva vojska zlatne mačeve, baci s visine dugačka
usijana koplja i tisuće sitnih, plamenih strelica sasu na strašno grdosiju. Provali
krv: zagrgoli po putovima, zašumi po livadama, zabuči niz planinske proplanke
i strmine gorske.

Odjednom zacvrkutaše oko toranjske jabuke laste, a vrapci počese krasti
slamke ispred štala, s gnojišta. Zorka dobila novu zadaću. Učila je napamet: Pro-
ljeće je.

Na brežuljcima pozdravljale toplo sunce fantare žutih jaglaca.

Iz Šepčičeva tora iskočili bijeli kovrčasti jaganjci i zazveketali sitnim pra-
porcima o vratu.« (*Sedam zvonara Majke Marije*).

Večkrat je hotel s pokrajino okrepiti emocionalno rezonanco atmosfere in
to mu je včasih lepo uspelo. Tako je boj logarja in divjega lovca Toma, kjer je
šlo za življenje enega ali drugega, efektno spremljal orkester narave:

»U krošnjama tulio je jezivo vjetar, klopurale grane i škljocale kao kosti. Uokolo između debala vukao se sablasno mrak. S bliskih vijališta dopiraše na mahove urlikanje kurjaka, doneseno vjetrom. Pred njim se izazovno ispravilo deblo hrasta i kao da se krošnja na njemu paklenski smijala, klopurala svojim kosturom i orguljala mrtvačke pjesme«.

Včasih njegovi opisi ne učinkujejo spontano, temveć stilizirano:

»Najednom, tek što se odjutrilo, pritisnu strašna zapara.

Podmuklo grunu grom iza gora.

Banuše naglo crni, krupni oblaci.

Pomrknu, stmuri se iznenada.

Munje zablistale zmioliko i stadoše cijepati nebo«.

Kakor je iz teh pokrajina razvidno, je posvećal Goran veliko pozornost jeziku. Poleg tega, da se je pokušal izražati kar najbolje figurativno, je imel posluš za lepe ljudske besede in je sam ustvarjal nove izraze, da bi emocionalno pri-tegnil bralca. Znano je, da je imel na steni veliko papirnato »rjuho« z mnogimi takšnimi izrazi, ki jih je vnašal postopoma v svojo prozo. Na ta način je nedvom-no obogatil jezik. Mnoge takšne besede učinkujejo sveže, zlasti ker jih je dal Goran v takšnem kontekstu, da so razumljive. Substantive je postavil zaradi lažjega razumevanja ob apoziciji (livade košenice, koze muzenice, žene govo-ruše) ali pa je ustvarjal glagole in druge besede iz znanih substantivnih osnov (uhiljadili se poljski miševi, četveronožiti, začavljati, obješenjačiti, doramče).

Goranovi jezikovni eksperimenti so bili včasih zelo koristni in pozitivni, včasih pa so prešli v bolezen pretiravanja, celo v strast. Vrsta besed, ki so si-loma vnešene v kontekst, daje vtis, kakor da so tuje, da niso zaživele in da so ostale mrtve (Sastale se pokarljice na perilu; radoznalice, potrebnjak, besposlac, potjernik, namjernik, hitnica). V svojih novelah pa tudi v poskusih romana (*Božji bubanj*) je bil Goran ambiciozen in talentiran književnik, ki pa še ni imel dovolj literarno-teoretičnih izkušenj. Zato njegova prizadevanja včasih niso imela polnega uspeha in so se pokazale nekatere manjše pomanjkljivosti. Pisa-telj ponavlja motiv, kako so volkovi »pokopali« (tj. pojedli) človeka, v dveh no-velah. Prvič učinkuje duhovito, drugič pa je, ker se ponavlja, brez efekta. V avtobiografskih novelah *Vlak harmonika* in *Novela s ratnih dopisnica* je preveč subjektiven, morda osebno prizadet, in mu ni uspelo poglobiti materije. Neki se čuti literat, ki umetno režira efekte. Vendar se med njegovimi novelami od-likujejo po kvaliteti *Sedam zvonara Majke Marije*, *Mrak na svijetlim stazama* in *Smrt u čizmama*. Zato jih večkrat nahajamo v antologijah ali izborih hrvatske proze.

II

Većjo literarno razgledanost je Goran pokazal v kritiki in esejistiki. Nje-gova aktivnost na tem področju je v glavnem povezana z njegovim novinarskim delom. Začel je kot sodnijski in filmski referent v *Hrvatskem dnevniku*, nato je objavljaj literarna poročila; nazadnje je kot samostojen urednik kulturne rubri-ke v časopisu *Novosti* pisal večje kritike in eseje. Razumljivo je, da je takšne sestavke in polemike objavljaj tudi prej in v drugih literarnih revijah, vendar je največ popularnosti dosegel s svojimi članki v omenjenem časopisu. Ta kulturna rubrika je zaradi njegovih prispevkov in še nekaterih drugih avtorjev za-

slovela kot živahna in kvalitetna, celo boljša kot podobne rubrike v nekaterih književnih revijah.

Da ne bi ostalo to delo pozabljeno v prahu časopisov, je mislil Goran izdati izbrane eseje in kritike, a sta mu to preprečili vojna in smrt. Šele po 1945 je priredil Goranov prijatelj Dragutin Tadijanović edicijo *Djela Ivana Gorana Kovačića* za Nakladni zavod Hrvatske in so tu izšli njegovi kritični sestavki v glavnem v knjigah *Eseji i ocjene* (1946) in *Prikazi i članci* (1949). Nekaterе kritike in ostre polemike literarnega značaja (s Tinom Ujevićem, z Ivom Kozarčanim) in moralnega značaja (z Ivanom Dončevićem) pa niso izšle posebej.

Iz omenjenih knjig je razvidno, kako se je razvijal Goran kot kritik in esejist. V začetku zanimanja za to področje ni pokazal prave načrtnosti. V svojih člankih se je loteval različnih dnevnih kulturnih vprašanj, kakor so to terjale potrebe časopisov. Pisal je o raznih filmih, o zvočnem filmu, o Cervantesu, Iljfu in Petrovu, Nazoru, Barčevem *Vidriću*, Ivu Brnčiću, pa reportaže o razstavi madžarskih slikarjev. Moral je biti novinarski vseved. Razumljivo je, da nekaterih področij ni preveč spoznal. Zato je bil bolj informator o različnih problemih z njihove tematsko-idejne plati. Vendar se je vse bolj omejeval na književno področje in težil za tem, da se literarno-teoretično poglubi v probleme. Ko je pisal o Slavku Kolarju, se je posebno zanimal za smisel in osnovo humorja. Preden je začel analizirati liriko Antuna Branka Šimića, je proučil nekaj razprav o nemškem ekspresionizmu, ki je vplival na tega pesnika. V članku o Isi Velikanoviću je pokazal poseben interes za problem prevajanja in je zato študiral Thibaudeta. V eseju *Poezija slika* ni samo vrednotil liriko Vlada Vlaisavljevića, temveč je premišljal o vprašanju pravilne funkcionalnosti figurativnosti. V članku o Novaku Simiću posveća precejšnjo pozornost teoriji romana.

Pri vseh takih prizadevanjih je dobil tudi koristne spodbude od pomembnih hrvatskih kritikov in esejistov Antuna Gustava Matoša, Antuna Branka Šimića in zlasti od Miroslava Krleže, kar je razvidno iz članka o tem vsestranskem književniku; znano pa je, da se je posebno zanimal za francoske literarne teorije.

Goran je poudarjal tudi pisateljev talent; v svoji kritični metodi pa je posvečal osrednjo pozornost ustvarjalnim elementom literarnega dela. To pa ne pomeni, da je negiral biografsko komponento. Če je ta s svojimi detajli poživahnila pisateljev portret, jo je efektno uporabil, kot npr. v primeru A. B. Šimića.

Idejne aspekte dela je analiziral z demokratično-humanega stališča in z močnim socialnim čutom za malega človeka. Poskusil je vrednotiti ideje kot samostojen izobraženec, ne pa kot zagrizen strankar. Samo redko se čutijo vplivi ideologije kmečke stranke: v poudarjanju avtohtonosti hrvatske kulture; v posebnem in primarnem zanimanju za kmeta, za folkloro. Morda zato je slovenski pesnik ljubezni in smrti obdelan pod naslovom *Alojz Gradnik pjesnik seljaka*.

Razumljivo je, da Goran ni bil prijatelj gole tendence, temveč takšne, ki spontano izhaja iz fabule in delovanja psihološko prepričljivih oseb. S te strani je dobil močno podporo v člankih Miroslava Krleže, ki je v tem času zavzel kritično stališče do tako imenovane socialne literature med obema vojnama z njenimi preveč deklarativnimi nastopi. Pomisleke takšnega značaja je imel tudi proti Novaku Simiću. Sam je pisal v eseju o Tadijanoviću: »Končno, znano je: tendenca ne sme ležati v namenu, temveč v efektu«. Zato je ta esej pravzaprav Goranova obramba proti vulgarizacijskim tolmačenjem Tadijanovićeve lirike. Takšnih načel se je držal tudi v ostali kritični praksi. Čeprav je morda kak

pesnik opeval vaše motive, ki so v tem času bili v modi, je bil Goran rezerviran do njegovih pesmi, če niso pokazale dovolj ustvarjalnih elementov.

Pri iskanju umetniških kvalitete je bil gibčen duh. Znal se je uživati v dela, ki so pisana v kakršnem koli slogu. S simpatijo je pristopil k Kolarjevemu in Kalebovemu realizmu in z velikim razumevanjem je odkrival lepote modernističke proze Ranka Marinkovića ter Petra Kružića (Šegedina) v času, ko ta dva pisatelja nista izdala še nobene knjige, temveč objavila šele nekaj novel in fragmentov v revijah. Čeprav je bila Kovačiću intimno blizu zaprta oblika pesmi, je vendar s prefinjenim smislom za nianso analiziral Tadijanovićeve in Šimićeve pesmi v svobodnem metru in je v njih našel pomembne vrednote.

Kot eden redkih kritikov se je v tem času z ostrim darom opazovanja posvečal vprašanju kompozicije, ritma, verza, rime in jezika kot sredstva za umetniško oblikovanje doživetja. S te strani so zlasti pomembni eseji o A. B. Šimiću, Tadijanoviću in Vlasisavljeviću. Pravilno je ugotovil, da sta prva dva pesnika odlična arhitektonika pesmi. Njegova izvajanja o muziki verza, o ritmu, rimi, stilistični uporabi vokalov ali konzonantov, o deviacijski vlogi besed označujejo Gorana kot fino čutečega kritika, ki je na nek način predhodnik stilistične in interpretacijske kritike; ta pa se je pojavila pri nas v večji meri po drugi svetovni vojni. Ker se pesnik lahko še bolj pristno izraža v govorici svojega rojstnega kraja, je s simpatijo pisal o dialektalnih pesnikih: o čakavcu Žerveu in medjimurskem kajkavcu Nikoli Paviću.

Da je Kovačić tako tenkočutno odkrival fineze književnih del, izvira tudi od tod, ker je osebno poznal večino pesnikov, o katerih je pisal; tako je iz prve roke zvedel za njihove ustvarjalne namene. S Kalebom je potoval po Dalmaciji, da bi spoznal pokrajino in ljudi, ki jih opisuje ta dalmatinski pisatelj. S Tadijanovićem je bil dober prijatelj; ta mu je odkril marsikatero ustvarjalno tajno. Tudi Kolar mu je pojasnil kompozicijsko zasnovo prvih novelističnih zbirk. Na osnovi bližnjih stikov z Nikolo Polićem je skušal povezati liriko tega pesnika z njegovo ljubeznijo do klavirja. Ta posebna pozicija kritika je bila vsekakor lepa prednost, ki je Goranu zelo redko preprečevala, da bi bil iskren sodnik umetnikovih stvaritev. Prijateljstvo ga ni oviralo, da ne bi izrekel nekaj negativnih pripomb o Kaleb, in globoko spoštovanje ga ni zadržalo, da bi opozoril na nekatere pomanjkljivosti svojega profesorja Antuna Barca v sicer ugodni oceni njegove študije o Vidriću.

Goran je v svoji kritični praksi posvečal posebno pozornost pisateljem, ki so bili talentirani, niso pa imeli morda formalnih, šolskih kvalifikacij. Zato je tako kot Matoš hotel dvigniti njihov ugled v književnosti. S simpatijo je pisal o temperamentnem prozaiku Ivanu Kozarcu, o odličnem prevajalcu Isi Velikanoviću, o bohemih Nikoli Poliću, Vladi Vlasisavljeviću in zlasti o A. B. Šimiću. Toplo je priporočal književne poskuse Jakova Sekulića, ki je iz delavca postal romanopisec. Na koncu je zelo navdušeno pozdravil Krležev roman *Na rubu pameti* v času, ko je ta književnik doživljal udarce z vseh idejnih pozicij. V takšnih primerih je bil Goran do neke mere popustljiv in prizanesljiv. V polemikah pa je bil razdražljiv in precej subjektiven ter je šel včasih preko običajnih meja te zvrsti.

Nadaljeval je še eno tradicijo hrvatske kritike, zlasti Matoša in Krleže. Držal se je načela, da je kritika zvrst umetnosti. Sprejel je Matoševo parolo *criticus nascitur* in kakor impresionistična kritika zahteval, da piše kritik o literarnih problemih stilno živahno in da ustvarja plastične portrete književnikov.

Ta kriterij bi bilo težko najti v prvi knjigi kritik *Prikazi i članci*. V knjigi *Eseji i ocjene* pa je Goran v nekaterih sestavkih ustvarjalec, duhovit stilist, ki je oživil vrsto pisateljev in znal mnoge njihove odtenke približati književni publici. Svoje vtise in sodbe o delu in pisatelju je podkrepil in poživil z duhovito izbranimi citati. Zato imajo njegovi eseji o A. B. Šimiću, Tadijanoviću, Kalebu, Kolarju, Marinkoviću in Vlasisavljeviću častno mesto poleg Matoševih in Krleževih esejev.

III

Vzporedno z večjimi literarno-teoretičnimi izkušnjami je Goran pokazal večjo gibčnost in zanesljivost v liriki, ki jo je še nadalje objavljaval v različnih revijah. Obenem je razširil svoj lirični interes. Zanimal se je za otroške motive in zložil vrsto takšnih pesmi. Prevajal je ruske, slovenske, francoske in angleške lirike: Jesenina, Gradnika, Golio, Rimbauda, Keatsa, Shelleya. Po knjigi novel je v liriko bolj in bolj vpletal teme rojstnega kraja in jih izražal v kajkavščini Gorskega kotara. Te pesmi so izšle po Goranovi smrti pod naslovom *Ognji i rože* (1945). Tu so zaživeli v lirske oblike in v spontanem jeziku številni motivi: otroška leta, družinski spomini, pokrajina Gorskega kotara s svojimi gozdovi, vinogradi, potoki in Kolpo (*Beli most, Potok*) in socialnimi problemi kmetov (*Drvarska*). Pri tem je pesniku očitno tuja gosposka kajkavščina Dragutina Domjanića (*Gospocka roka*), občuti pa afiniteto za demokratičnega duha kajkavščine pri Matošu, Galoviću in zlasti pri Krleži (*Puntar Grabancijaš, Prijatelj smrti, Petrica Kerempuh*), ki je rahlo vplival na Gorana. Z ritmične strani je ta lirika svobodno razgibana, temperamentna, raznovrstna v svojih oblikah: tu najdemo vrsto uglajenih sonetnih enajstercev v Matoševem stilu, svobodnih verzov in v kiticah katrene, tercine, sestine in kitice z dvema verzoma. Izraz je funkcionalno figurativen, spontan, brez težnje po neologizmih, ki so vidni v zbirki novel in redkeje v esejih. Zato so nekatere teh izbranih pesmi trajna reprezentanca Goranove lirike.

V štokavski liriki se bolj čutijo temni oblaki in nevihte, ki so se pojavile nad Evropo in zajele tudi njegovo domovino. Videl je, da je njen položaj težak, pravzaprav obupen. Ko je italijanski okupator priznal tako imenovano Neodvisno državo Hrvatsko, ji je obenem tudi odtrgal pljuča. Ostala je brez pristaniških mest in Medjimurja, Nemci pa so prikrito razpihovali mržnjo med našimi narodi, da bi se med seboj uničevali. Goran je to težko prenašal in je že leta 1941 v pesmi *Mračno doba* premišljal, kako se mu je njegova domovina odtujila in da mora sam oditi v gozdove, v svobodo. Potem so se v njegovi liriki zvrstile še groznejše slike umorjencev, ki plavajo po rekah (*Leševi putuju*). V pesmi *Samom sebi* se sprašuje, ali človek more ostati mirne duše, ko čas teče kot krvava reka. Te grozote so pospešile njegovo in Nazorjevo odločitev, da sta šla v boj proti sovražnikom naših narodov; neka decembrska noč leta 1942 ju je odvedla med partizane.

Tu so nastale številne pesmi s partizanskimi motivi: *Naša pjesma, Partizanka, Mrzimo vas* in druge, ki so s svojimi temperamentnimi gesli močno vplivale na borbeni vzgon partizanov v boju proti fašizmu in je v tem tudi njihova bistvena vrednota.

Visoko kvalitetni in trajni umetniški spomenik narodnoosvobodilnega boja pa je Goranova poema *Jama*, katere prve konture so se porajale še v Zagrebu, zaključno obliko pa je dobila na osvobojenem ozemlju.

Pesnika so inspirirale grozote druge svetovne vojne, veliko trpljenje, ki je doletelo naše in druge narode v svetu, impresionirala pa ga je zlasti borba proti fašizmu in njegovim domačim pomagačem. Iz prežalostne obilice njihovih zločinov je izbral motiv »jame«. Svoje ustvarjalne moči je izrazil tako, da v tej snovi pesniško ilustrira svoj odpor in svojo mržnjo do ljudi, ki negirajo najbolj običajne človeške pravice do življenja, do dela in do svobode. Čeprav je glede tematike in idejnosti zrasla na nacionalnih tleh, jo je pisatelj poglobil do širokočloveških meja, da bi delovala čim trajneje in čim globlje. Postopal je očitno po načelu, ki ga je izrazil profesorju Barcu neposredno pred drugo svetovno vojno: »Opušcam vse efermernosti, vse nacionalne in socialne trenutnosti, hočem človeka, hočem ljudi, hočem življenje«.

Za tujega bralca je edina časovna in lokalna oznaka izraz partizani in njihova borba za svobodo. Tu ni torej nobene nacionalne lokalizacije, temveč le kozmopolitska informacija o dogajanju v dvajsetem stoletju in na pesniški način moralno obsojanje zločina proti človeštvu.

Pri reševanju ostalih ustvarjalnih problemov je v *Jami* pokazal poglobljeno skrb pri izgradnji celotne strukture in posameznih delov. Dosedanji epik in lirik je zdaj energično posegel v dogodek: zajel ga je v njegovi dramatični končnici brez epske predzgodovine. Zelo sugestivno je izrazil globoko tragiko človeštva in s simboliko zelo posrečeno težnjo k svobodi. Znal je invenciozno izbrati posamezne detajle v sadističnem procesu mučenja in ubijanja ljudi. Plastično je orisal atmosfero kolektivnega razpoloženja ljudi v težkih situacijah. S tem da je postavil v prvi plan nekatere specialne primere mu je uspelo razbiti monotonijo celote oziroma je celota s poudarjenimi posameznimi detajli okrepila živahnost podobe. Prevelika minucioznost slikanja bi ustvarila gozd, ki se bralec v njem zaradi pregostih dreves ne bi mogel orientirati.

V obliki notranjega monologa glavne osebe je duhovito razvil kompozicijo dogajanja s stopnjevanjem. Ugodno raznovrstnost poeme dosega Goran še z dialogi in lirsko idiliko. Strašno mučenje in uničevanje žrtev je znal lepo razvrstiti v desetih delih in vsako enoto poantirati. Pazljivo je izdelal enajsterce, ki imajo že lepo tradicijo v hrvatski literaturi od Moderne naprej. Sestina m z rimo in enjambementi, ki emocionalno in zvokovno krepijo verz, je v deseti sliki postavil kot kontrast katrene, ki izražajo retrospektivno idilo vasi nasproti grozotam vojne.

Zelo ефектно so tudi izbrani enjambementi v prvi kitici četrtega dela za karakteristiko tempa dogajanja in za poudarjanje močnih besed:

*Kad prva žrtva počela da krklja,
Čuh meki udar, i mesnata vreča
Padaše dugo. Znao sam: u grkljan
Dolazi prvi ubod, među pleća
Drugi, a ruka naglo žrtvu grune
U jamu, gdje će s drugima da trune.*

Psihološko domiselno je prenesel vizualne funkcije oslepelega mučenika za orientacijo v ostala čutila.

V sluh:

*U sluh se živci, krv, meso i koža
Napregli. Zbrojih trideset i jednu
Žrtvu; šezdeset i dva boda noža*

V tip:

*U to očuljeh, da po krvi kližem
Protrnuh: evo i ja k jami stižem!*

V voh:

*Odjednom k meni miris paljevine
Vjetar donese s garišta mog sela;
Miris, iz kog se sve sjećanje vine:*

Iz prvega in drugega primera pa se tudi dobro vidi, da funkcionalno in efektno uporablja aoriste pri pripovedovanju izredno presenetljivih dogodkov. Za karakteristiko klavcev se je posluževal včasih naturalizmov, vendar jih je koncipiral evfemistično. Na splošno se lahko reče, da je Goranov izraz zelo bogat, obilen s figurami, ki omogočajo zelo plastična doživetja in močne emocionalne efekte. S te strani spominja *Jama* na Mažuraničev ep. Med tema deloma očitno obstaja notranja zveza; v *Jami* se čuti rahli dih Mažuraniča (*Harač*), zlasti v oblikovanju sarkazma:

*»Dupljaši! Čore! Lubanje mrtvačke!
Sove! U duplje dat ćemo vam žere,
Da progledate! Vi čorave mačke!«
Zareži pijan koljač kao zviјere.*

Toliko metafor, metonimij, kontrastov, ironij, paradoksov in onomatopojij na tako majhnem pesniškem prostoru je bolj redek primer in tako rekoč majhna slovesnost v hrvatski književnosti. Uspešno uporablja zvočne elemente, da okrepi emocionalno plat verza. S številnimi vokali *u* močno poudarja žalost:

*A mi smo dalje u smijanju dugu
Plakali, praznih duplja, mrtvu tugu.*

S koncentracijo velarov dobi sijajne onomatopoetične efekte:

*Krklo mu grkljan u krvavoj rani:
Korake začuh i glasove vani.*

Včasih je pokazal dobro idejo za onomatopoetično rimo, vendar je realizacija ostala na pol poti (rima *krklja* — *grkljan* v 1. kitici IV dela). Tako bi našli še nekaj posameznih verzov, ki jih Goranu kljub veliki pesniški skrbi ni uspelo dovolj izpiliti in ki bi jih kasneje gotovo izgledil. Vendar nas sintetična koncentracija mnogih ustvarjalnih elementov upravičuje, da govorimo o veliki umetniški stvaritvi.

IV

Goranova navzočnost v hrvatski književnosti ni bila dolga, a je bilo zato toliko bolj plodna in bogata. Za seboj je pustil lepe sadove. Prve začetne uspehe je dosegel s svojimi novelami, ki so našle svoje mesto v razvoju hrvatske novelistike. Bolj uspešno je njegovo delo na področju esejistike, kjer je pokazal senzibilnost kritika in je predhodnik novih metod v pristopanju umetniškim stva-

ritvam. Njegova poznejša lirika je deloma artistična in pristnega regionalističnega karakterja, deloma pa je aktualistična in socialna lirika svojega časa, z lepo stopnjo pesniškega izražanja lastnih doživetij. *Jama* pa ni samo najboljše delo, nastalo v času narodnoosvoboditelnega boja, temveč je stvaritev splošnega pomena, ki z velikim bogastvom umetniških elementov presega meje hrvatske in jugoslovanskih književnosti in spada v svetovno književnost. Zato je prevedena v mnoge tuje jezike in je dosegla velika priznanja.

Tomo Korošec

IZ RIBIŠKE TERMINOLOGIJE

Kot vse druge, zavzema tudi ribiška¹ terminologija v jeziku svoje posebno in določeno mesto. V primerjavi s tehniško, pravno, medicinsko itd. je ribiška terminologija šibkejša, ker je ožje tudi področje, ki ga označuje, manj pomembna pa je v primerjavi z drugimi tudi njena dejavnost. Toda za kulturo jezika, za dovršenost, natančnost in uspešnost jezikovnega izražanja ni ribiško izrazoslovje nič manj pomembno od npr. tehniškega ali pravnega. Osnovne zahteve vsake terminologije, ustaljenost in natančnost, so tu prav tako neizogibne kot pri drugih terminologijah.

Seveda pa ima ribiška terminologija tudi svoje značilnosti. Zaradi že omenjene odmaknjenosti od močnejših, širših, pomembnejših področij človekove dejavnosti se ribiška terminologija tvori, oblikuje in ustaljuje počasneje in manj množično. Ta odmaknjenost, manj morda zavestno prizadevanje po tvorjenju izključno slovenskih terminov v ribištvu, pa je tudi vzrok, da črpa ribiška terminologija v pretežni meri iz slovenskega jezika, za razliko od nekaterih znanstvenih terminologij, ki se v veliki meri naslanjajo in dopolnjujejo z mednarodnimi termini. Tu mislimo na direktno prevzemanje mednarodnih terminov ali pa na paralelno tvorjenje domačih, s čimer se ohrani pomenska koordinacija med mednarodnimi in domačimi termini, kar je za natančnost izražanja v znanstvenih strokah izredno velikega pomena. O tem bo govora še pozneje.

Če pravimo, da črpa ribiška terminologija besede za tvorbo terminov in terminoloških zvez iz slovenskega jezika, mislimo s tem seveda na besede, ki so tvorjene iz slovenskih osnov in so izključno ribiški termini (npr. *beličarjenje*, *muharjenje*, *muharski*, *podmetalka*, *predvrvice*, *zateg* idr.), ali pa na besede in besedne zveze, ki so lahko termini tudi v drugih strokah in tam označujejo podobne ali drugačne pojme, v vsakdanjem jeziku pa so nevtralne besede, ki imajo same ali v zvezah lahko več pomenov, npr. *met*, *mladica*, *obtežilnik*, *odpiralč* (*gobca*), *plovec*, (*škržni*) *poklopec*, *prijem*, *trojček* idr.²

¹ Tu mislim predvsem na sladkovodno športno ribištvo.

² B. Havránek, *Studie o spisovném jazyce*, Praha, 1963, 81, šteje k strokovnemu izrazoslovju *termine* v ožjem pomenu besede, tj. enopomenske besede, ki se rabijo samo v eni stroki, ki pa v bistvu obdržijo svoj strokovni pomen tudi tedaj, če gre za drugo strokovno ali vsakdanjo govorico, in *avtomatizirane besede* in *besedne zveze*, tj. besede, ki imajo določen ustaljen pomen v eni stroki, toda drugačen pomen v drugi ali pa v vsakdanji govorici. K terminom v ožjem pomenu besede šteje npr. v tehniškem jeziku besede *motor*, *turbina*, v jezikoslovju *prilastek*, *prislov*, v botaniki *pestilč* itd., avtomatizirane besede pa so npr. v tehniškem jeziku *zob*, *tok*, v jezikoslovju *koren* itd.